

КОВАЛЕНКО О.С.

УДК 94 (477.63) "1985/1987"

АНТИАЛКОГОЛЬНА КАМПАНІЯ ДОБИ ПЕРЕБУДОВИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ: ФОРМИ, МЕТОДИ, ЗАХОДИ

Досліджено перебіг антиалкогольної кампанії доби Перебудови на території Дніпропетровщини; з'ясовано різноманітні форми, методи та заходи проведення антиалкогольної кампанії на матеріалах архівних джерел та місцевої преси; виявлено недоліки та негативні наслідки заходів щодо боротьби з пияцтвом в області.

Ключові слова: Перебудова, боротьба з пияцтвом, алкоголізм, Дніпропетровщина, самогонваріння.

Исследован ход антиалкогольной кампании в годы Перестройки на территории Днепропетровщины, определены разнообразные формы, методы и меры проведения антиалкогольной кампании на материалах архивных источников и местной прессы; выявлены недостатки и негативные последствия мер по борьбе с пьянством в области.

Ключевые слова: Перестройка, борьба с пьянством, алкоголизм, Днепропетровщина, самогонварение.

The course of anti-alcohol campaign on the territory of Dnipropetrovsk was analyzed; basing on the materials of the archival sources and local press, different forms, methods and events for realizing anti-alcohol campaign were investigated; disadvantages and negative consequences of actions of fighting against binge drinking in region were found out.

Key words: Perestroika, fight against binge drinking, alcoholism, Dnipropetrovsk region, moonshine brew.

Проблема алкоголізму сьогодні актуальна для багатьох країн світу, в тому числі і для України. Це згубне явище несе шкоду не лише економічному розвитку країни, але і створює соціальну напруженість, приносить дискомфорт у сімейні стосунки. Ще більше турбує те, що досить великий відсоток підлітків починає вживати спиртні напої з раннього віку. Крім того, під впливом алкоголю здійснюється величезна кількість злочинів, дорожньо-транспортних пригод, які безпосередньо несуть загрозу людському життю.

Відтак недивно, що держава намагається обмежити, а подеколи і заборонити вживання алкоголю. При цьому вона має спиратися на досвід антиалкогольних кампаній не лише в історії своєї держави, але і зарубіжних країн, враховуючи досягнення та помилки під час їх проведення. Так, яскравим прикладом реалізації антиалкогольної кампанії є боротьба з пияцтвом в СРСР у другій половині 1980-х рр. Досвід радянського минулого підказує, що спроби викоренити це негативне явище неможливо зводити лише до

одноразових акцій, не треба обмежуватися лише адміністративними заходами; цей процес має перетворитися на тривалу, копійку роботу, виховання та пропаганду у громадськості здорового способу життя.

Хоча питання проведення антиалкогольної компанії у СРСР не є новим для пострадянської історичної науки, однак здебільшого воно не є самостійним предметом дослідження, натомість інтегроване в загальну проблематику соціально-економічного розвитку доби Перебудови. Слід зазначити, що практично відсутні комплексні праці в контексті даної наукової проблеми. Лише окремі аспекти проблеми висвітлено у працях О. Барсенкова, В. Согріна, Г. Заїграєва, О. Ніколаєва, Ю. Лагиша та ін. Більше того, недостатньо вивчений перебіг державної боротьби з пияцтвом на місцях, її регіональні особливості та ступінь ефективності. Виходячи з цього, мета даної розвідки полягає у висвітленні перебігу антиалкогольної кампанії Перебудови на Дніпропетровщині, а також дослідженні форм і методів утілення в життя "сухого закону" в регіоні.

Антиалкогольна кампанія розпочалася в 1985 р. у суспільстві вона отримала назву "горбачовської", оскільки почалася після приходу до влади М. Горбачова. Кампанія була запланована ще попереднім керівництвом держави і комплекс заходів по боротьбі з пияцтвом почали розробляти ще при Л. Брежневі. Так, у 1984 р. було створено комісію при Політбюро для розробки заходів з боротьби проти алкоголізму та пияцтва на чолі з М. Соломенцевим. Тож антиалкогольні заходи, зокрема всі нововведення першого етапу Перебудови, напрацьовувалися в апараті ЦК КПРС у роки так званого "застюю", а не були власною ініціативою М. Горбачова чи його команди, які лише вдалися до форсованого впровадження в життя реформаторських ідей. Незважаючи на це, проголошена кампанія мала значний політичний сенс - ішлося про постійно прогресуючу соціальну хворобу. Про рішучість керівництва боротися з цим лихом свідчить сам факт початку кампанії, незважаючи на потенційні

економічні втрати, бо "п'яні" гроші давно і активно використовувалися для наповнення державного бюджету.

Про необхідність проведення державою антиалкогольних заходів на початку 1980-х рр. та про пияцтво як основну болючу проблему радянського суспільства свідчать документи. Наприклад, у 1985 р. під час активної фази розгортання боротьби з пияцтвом на Дніпропетровщині понад 81 % навмисних вбивств було скоєно у нетверезому стані; 28 % засуджених лікувалися від алкоголізму [3, арк. 20-21]. Відділ юстиції зазначав, що в області 42 % злочинів сталися через перебування у стані алкогольного сп'яніння, при цьому відсоток засуджених за хуліганство, згвалтування, навмисні вбивства, нанесення важких тілесних ушкоджень нападнику взагалі досягав 80 % [6, арк. 72].

7 травня 1985 р. було ухвалено постанову ЦК КПРС "Про заходи з подолання пияцтва і алкоголізму" і постанову Рада Міністрів СРСР "Про заходи з подолання пияцтва та алкоголізму, викоренення самогонваріння", в яких йшлося про необхідність рішуче посилити боротьбу з пияцтвом. Постанову було надруковано у газеті "Правда" 17 травня 1985 р. [14].

За викоренення алкоголізму активно взялася влада Дніпропетровської області. Як і в цілому по СРСР кампанія велася доволі агресивно, з переважанням адміністративних методів. Контроль за дотриманням антиалкогольного законодавства покладалася на мережу комісій по боротьбі з пияцтвом при виконках рад, на підприємствах, в установах, організаціях, колгоспах і радгоспах. Задля втілення в життя запланованих антиалкогольних заходів залучалися профспілки, комсомол, установи освіти та охорони здоров'я, громадські організації, творчі спілки. При цьому постійно підкреслювалися добровільність і ініціативність мас у проведенні антиалкогольної кампанії. Тим самим влада прагнула надати їй своєрідного громадського імпульсу.

Можна визначити цілу низку основних заходів боротьби з пияцтвом, до яких зазви-

чай вдавалися державно-партійні органи під час кампанії. Насамперед, було скорочено та перепрофільовано мережу винно-горілочних магазинів, відкрито безалкогольні кафе, бари. Також було обмежено час торгівлі спиртним, скорочено виробництво алкогольної продукції. Яскравим прикладом реорганізації торгових закладів такого специфічного профілю був магазин у Дніпропетровську на вул. Ширшова, буд. № 2. На шпальтах газети "Днепр вечерний" повідомляється про те, що до антиалкогольної кампанії тут був винний магазин, де спиртне продавалося навіть на розлив, але згодом його переобладнали на "Соки-мороженное", після чого всім відвідувачам було запропоновано широкий асортимент соків (до десяти найменувань), тістечок, бутербродів, печива, шоколаду, цукерок та морозива [10]. Про масовість подібних випадків зміни торговельної спеціалізації свідчать статистичні дані. Так, на Дніпропетровщині за червень 1986 р. зменшилася кількість винно-горілочних магазинів з 2900 до 484, а закладів громадського харчування, що торгували спиртним - з 263 до 72 [16].

Важливою складовою кампанії викоринення пияцтва була агітація здорового способу життя. Для цього створювалися клуби тверезості, видавалися популярні брошури про шкідливість вживання алкоголю, проводились лекції та кінолекторії, книжкові виставки, читачкі конференції, спортивні заходи, насаджувалася безалкогольна обрядовість. До "антиалкогольних" бесід та агітаційних промов долучалися авторитетні громадяни, чиновники, науковці. Приміром, начальник відділу юстиції В. Д. Кулик виступив по обласному телебаченню на тему "Питання боротьби з пияцтвом та роль у цьому трудових колективів", написав статтю у газеті "Зоря" "Суворість нам на користь" [6, арк. 87-90]. Документи Дніпропетровського архіву свідчать про роботу щодо поширення здорового способу життя, зокрема, запровадження соціалістичного змагання з фізкультурно-масової роботи; відкривалися клуби туризму, дитячі клуби, центри здоров'я, куль-

турно-спортивні комплекси у сільських районах, проводилися обласні фізкультурні змагання [5, арк. 25-27].

Уже за рік після початку проведення антиалкогольної кампанії, за офіційними даними, в області було створено 4600 організацій боротьби за тверезість, які об'єднували понад 212 тис. чоловік; працювали 152 колективи тверезості [16]. У Дніпропетровську подібні організації були нашвидкуруч створені на об'єднанні "Дніпрошина", заводу ім. Карла Лібкнехта, м'ясокомбінаті, Придніпровському енергобудівному технікумі, локомотивному депо Придніпровська [11]. Клуби тверезості були не менш актуальними для сільських мешканців. Наприклад, подібний заклад виник у селі Дніпровокам'янка Верхньодніпровського району. Як повідомлялося в газеті "Зоря", для того, щоби відволікти жителів села від пияцтва у клубі організовувалися ігри, танці, читання, пісенні конкурси тощо [8].

Крім того, у Дніпропетровській області було створено понад сто т. зв. "безалкогольних територій", мешканці яких, як повідомляла преса, нібито відмовилися від продажу та купівлі спиртних напоїв. Серед таких територій, приміром, опинилося місто Зеленодольськ Апостолівського району та ін. Серед населення поширилася пропаганда нового унікального явища, радянського обряду - безалкогольного весілля [16]. З початку 1986 р. і до червня було проведено 64 подібних заходів. Приміром, у статті "Весілля без дзвону бокалів" розповідається про подібне комсомольське безалкогольне весілля: "сьогодні в кафе "Восход" не чуно ярого застільного "гірко!", а замість дзвону наповнених алкоголем бокалів звучить веселий сміх гостей". Автори опублікованого матеріалу виступили із закликом до молодих людей організувати саме такі весілля, при цьому підкреслюючи роль в організації незвичного весілля Дніпропетровського металургійного заводу, де працювало подружжя [9].

Загальний перебіг кампанії передбачав активність органів міліції, що мали посилю-

вати боротьбу з особами, які перебували у стані алкогольного сп'яніння. Наприклад, у Дніпропетровській області за перші місяці антиалкогольної кампанії у нетверезому стані було затримано 14 048 чоловік [3, арк. 69]. Для підвищення дисципліни на підприємствах проводилися рейди з виявлення п'яних на робочому місці. Щоправда, не обходилося і без курйозів. Так, по дорозі на роботу робітник В. Назаров у стані сп'яніння побив чотирьох членів рейдової групи з виявлення порушників трудової дисципліни [2, арк. 69].

До антиалкогольної кампанії долучали й працівників медичної служби. Це виявилось в тому, що в медичних закладах було посилено роботу з виявлення та лікування хворих на алкоголізм та алкогольні психози. Особливо це стосувалося підлітків, які зловживали алкоголем, і з якими органи влади мали проводити активну роз'яснювальну роботу. Архівні матеріали, в тому числі звіти, свідчать про посилення праці з "важкими" підлітками, яких, наприклад, залучали до спортивних заходів [4, арк. 1]. У системі середньої та професійно-технічної освіти склалися списки тих учнів, які були помічені під час вживання алкоголю, і як наслідок - виокремлювалися "групи ризику". Водночас посилювалася адміністративна та кримінальна відповідальність батьків та інших осіб за втягнення неповнолітніх у пияцтво.

Огляд регіональної періодики років Перестройки переконує в тому, що її сторінки самі нерідко ставали засобом боротьби з алкоголізмом. На шпальтах вміщувалися статті про шкоду зловживання спиртним, повсякчасно зустрічалися антиалкогольні карикатури, розповідалося про успіхи боротьби з пияцтвом тощо. Про обґрунтування і переконання у доцільності кампанії боротьби з пияцтвом свідчать красномовні статті із заголовками "Пияцтву - бій!", "За здоровий спосіб життя!", "Тверезість - норма життя!", "Щоб тверезість стала нормою!", "Повсюдно затверджувати тверезість", "П'яним не місце за кермом!", "І сказав собі не пий!" та ін. [12; 13; 14; 17]. Можна дискутувати щодо ефективності державних методів і засобів

боротьби з алкоголізмом. Натомість так і не зменшилися черги за пляшкою, зростало таке явище як самогонування, а "півлітра" поступово перетворювалося на справжню конвертовану одиницю. Усе це свідчило про те, що населення у своїй більшості не сприймало (або навіть ігнорувало) офіційну пропаганду. Більше того, залучення владою адміністративних методів до реалізації кампанії, форсоване застосування антиалкогольних заходів без попередньої роз'яснювальної роботи в суспільстві й ментальна неготовність населення до повного розриву з алкоголем в силу укорінених звичаїв споживання спиртних напоїв підірвали авторитет державно-партійної влади як у центрі, так і на місцях.

Скорочення продажу алкоголю та закриття відповідних магазинів призвело до дефіциту спиртних виробів і проблеми величезних черг за ними. Звичним явищем стала поява довжелезних черг біля спеціалізованих магазинів у п'ятницю задовго до встановленого законом початку продажу о 14-00 годині. У зв'язку з цим дніпропетровський журналіст О. Шарапа у своїй публікації задається риторичним питанням: неже обов'язково треба пити у вихідні? "Адже це дні відпочинку, а не хмільного чаду" [18]. Про дефіцит спиртнього свідчить той факт, що збільшується таке явище, як самогонування. Як свідчать архівні документи, судимість за самогонування у Дніпропетровській області за 1986 р. збільшилася на понад 120 %. Лише в одному Широкивському районі на 22,3 % зменшилася кількість засуджених за власне виробництво алкоголю, тоді як в інших районах і містах області різко зросла. Судячи з усього, найпоширенішим самогонуванням було у Кривому Розі - 27,3 % від загального числа самогонщиків по області (для порівняння: у Дніпропетровську виробники самогону становили лише 12,8 %) [7, арк. 29]. Самогонщики нерідко ставали об'єктом прискіпливої уваги місцевої преси. Приміром, у статті "Пивцарства за півлітра" у дніпропетровській газеті "Зоря" мова йде про голову Верховцівського

споживчого товариства Л.Котелинець, яка на робочому місці організувала підпільний продаж алкогольних напоїв для "своїх людей". Замість чаю, випсаного для торгівлі, до таємного складу завезли десять ящиків горілки, яку конспіративно продавали. У результаті розкриття даної торгової афери жінку було звільнено з роботи [1].

Таким чином, перебіг антиалкогольної кампанії на території Дніпропетровської області у 1985-1986 рр. контролювався місцевою владою. У ході боротьби з пияцтвом було проведено цілу низку заходів: створення антиалкогольних товариств, клубів тверезості й навіть цілих "безалкогольних територій", повсюдно лунала пропаганда здорового способу життя, що передбачало відмову від спиртного навіть під час різних урочистостей, зокрема весіль; закривалися винногорілчані магазини, замість яких облаштувалися торгові пункти продажу різної безалкогольної продукції. У справі викоринення пияцтва як соціальної девіації активну допомогу надавала місцева преса, насичена відповідною тематикою, гумористичними карикатурами та сатиричними віршами про небайдужих до спиртного, а також будучи сама по собі засобом реалізації антиалкогольної кампанії. Утім урядові потуги, зокрема, запровадження антиалкогольної обрядовості, незважаючи на шалену агітацію у ЗМІ та підтримку місцевих органів влади, дало неоднозначні результати. Попри звіти про "успіхи" кампанії адміністративне насадження антиалкогольної обрядовості не викликло підтримки населення і було, фактично, приречене на провал. У міру розгортання антиалкогольної кампанії населення здебільшого негативно сприймало антиалкогольні заходи, відчувало певний психологічний дискомфорт, бо люди немовби відчували себе потенційними злочинцями через бажання випити. Не вдала алкогольна кампанія і соціальна політика в цілому поступово підірвали авторитет державних органів і ставали причинами зменшення довіри суспільства до партійних органів.

Бібліографічні посилання

1. Гострозорий П. Півцарства за півлитру / П. Гострозорий // Зоря. - 1986. - 14 серпня.
2. Державний архів Дніпропетровської області (далі - ДАДО). - Ф. 1520, оп. 1, спр. 920.
3. ДАДО. - Ф. 1520, оп. 1, спр. 968.
4. ДАДО. - Ф. 4789, оп. 1, спр. 674.
5. ДАДО. - Ф. 4789, оп. 1, спр. 675.
6. ДАДО. - Ф. 6249, оп. 1, спр. 514.
7. ДАДО. - Ф. 6249, оп. 1, спр. 538.
8. Дубина М. У клубі тверезості / М. Дубина // Зоря. - 1985. - 7 жовтня.
9. Кауман В. Весілля без дзвону бокалів / В. Кауман // Прапор юності. - 1985. - 5 жовтня.
10. Кузьменко Н. На чашечку кофе / Н. Кузьменко // Днепр вечерний. - 1985. - 18 жовтня.
11. Мезинская Е. Повсеместно утверждать трезвость / Е. Мезинская // Днепр вечерний. - 1985. - 16 жовтня.
12. Пияцтву - бій! // Прапор юності. - 1985. - № 82. - 9 жовтня.
13. Помазан А. Чтобы трезвость стала нормой / А. Помазан // Днепр вечерний. - 1985. - №250. - 30 жовтня.
14. Постановление ЦК КПСС "Об усилении борьбы с пьянством и о наведении порядка в торговле крепкими спиртными напитками" // Правда. - 1985. - 17 мая.
15. Рудов В. Трезвость - норма жизни / В. Рудов // Днепр вечерний. - 1985. - № 242. - 21 жовтня.
16. Тверезість - норма життя: цифри і факти [Б. а.] // Зоря. - 1986. - 15 червня.
17. Чигринец В. Выпивохам не место за рулем / В. Чигринец // Днепр вечерний. - 1986. - № 181. - 4 августа.
18. Шарапа А. Протрезвились - спохватились... / А. Шарапа // Днепр вечерний. - 1986. - 1 июля.

СЛОБОДЯНЮК М. А. УДК [930:355.425.4(438)](477)"1939/1945"

ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПОЛЬСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В УКРАЇНІ

Ця стаття присвячена з'ясуванню рівня висвітлення історії польського руху Опору в українській науковій літературі. У статті здійснюється змістовний та порівняльний аналіз, встановлюються тенденції та перспективна тематика подальших досліджень.

Ключові слова: історіографія, польський рух Опору, Армія Крайова, підпілля.

Эта статья посвящена определению уровня освещения истории польского движения Сопротивления в украинской научной литературе. В статье осуществляется содержательный и сравнительный анализ, определяются тенденции и перспективная тематика дальнейших исследований.

Ключевые слова: историография, польское движение Сопротивления, Армия Крайова, подполье.

This paper deals with the level determination of the readiness of history of the Polish resistance movement in the Ukrainian literature. The paper contains an intensional analysis and comparative analysis, identify trends and promising subject for further research.

Key words: historiography, Polish resistance movement, Armija Krajowa, underground.

Під час Другої світової війни на окупованих землях України проти нацистів діяли не тільки радянські підпільно-партизанські формування та структури ОУН-УПА. Наявність значної маси етнічних поляків у Східній Галичині і Західній Волині створювала умови для розгортання діяльності у цих регіонах польських антифашистських організацій. Для подальшого вивчення цієї проблеми необхідно проаналізувати історіографічний доробок попередників та окреслити подальші напрями досліджень.

Якщо науковий доробок з історії радянського й українського рухів Опору є вагомим, то історія діяльності польського руху Опору аналогічними здобутками похвалитися не

може. Незважаючи на численні факти, радянська історіографія ігнорувала існування в західних областях України польського руху Опору. Наприклад, немає жодної згадки в радянській літературі про організоване Армією Крайовою при наближенні до міста радянських військ антигітлерівське повстання у Львові. Польські антифашисти некоммуністичного спрямування згадувалися тільки в окремих публікаціях та й то в негативному ключі. Так, автори однієї з колективних монографій зазначали: "великої шкоди мобілізації польського народу на антифашистську боротьбу завдавала польська реакція, яка в ім'я своїх класових інтересів перешкоджала її розвитку... проводячи... лінію утриман-

